

УДК 347.453.6

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ (НАЙМУ) ОРЕНДИ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

*Л. Л. Тарасенко,
викладач кафедри цивільного
права та процесу юридичного
факультету Львівського
національного університету
імені Івана Франка*

За загальним правилом, встановленим цивільним законодавством України, договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору, в першу чергу про його предмет. Транспортний засіб як предмет договору найму (оренди) є досить коштовним майном, особливо це стосується морських, річкових та повітряних суден. Більше того, діяльність із використання цих об'єктів є джерелом підвищеної небезпеки. З огляду на ці обставини унаочнюється необхідність особливого правового регулювання передавання транспортних засобів у користування за договором найму. Чинне законодавство України не містить уніфікованої позиції щодо визначення предмета договору найму (оренди) транспортного засобу, як зрештою немає одного уніфікованого визначення транспортного засобу як загалом, так і визначення транспортних засобів окремих видів зокрема.

Серед науковців не вироблено однозначної позиції щодо предмета договору найму (оренди) транспортного засобу. Зокрема, ці відносини досліджували такі вчені, як М. І. Брагінський, Е. В. Вавілін, В. В. Вітрянський, Є. А. Суханов та інші. Однак в теорії відзначають багатогранність такого поняття, як транспортний засіб, наголошуючи на тому, що залежно від сфери застосування відрізняються, відповідно, і поняття, і ознаки транспортного засобу, який може бути предметом багатьох договорів, у тому числі і договору найму (оренди). Це свідчить про необхідність подальшого наукового дослідження питань характеристики транспортного засобу як предмета договору найму (оренди).

Метою цієї статті є здійснення аналізу правових норм, які характеризують транспортний засіб як предмет договору найму (оренди), а також теоретичних положень і судової практики, вироблення пропозицій для усунення суперечностей правового регулювання цих відносин. Зокрема, дослідження спрямоване на визначення транспортних засобів, які можуть бути предметом договору найму (оренди) транспортного засобу та на оренду яких відповідно поширюються спеціальні положення щодо найму (оренди) транспортних засобів.

Предметом договору найму транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо (ч. 1 ст. 798 Цивільного кодексу України, далі – ЦК України). До транспортних засобів також належить міський електричний транспорт. В Законі України «Про міський електричний транспорт» не згадується можливість укладення договору найму щодо міського електротранспорту. Водночас і положень, які б забороняли укладення таких договорів, теж немає. Керуючись загальнодозвільним принципом права, а також ч. 1 ст. 6 ЦК України, де зазначено, що сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства, можна стверджувати, що міський електричний транспорт, до якого належать трамвайні вагони, тролейбуси, вагони метрополітену, може бути предметом договору найму транспортного засобу.

Здійснено аналіз правових норм, які визначають предмет договору найму (оренди) транспортного засобу, а також теоретичних положень щодо характеристики транспортного засобу як об'єкта договору найму. Висунуто пропозиції для усунення суперечностей та колізій правового регулювання цих відносин.

Ключові слова: найм, оренда, транспортний засіб, договір, управління, експлуатація, екіпаж

Транспортний засіб є специфічним предметом договору найму, який обумовлює особливості правового регулювання. Поняття транспортного засобу доволі широке і включає в себе різні об'єкти, які використовуються для перевезення пасажирів, вантажу, пошти. Варто відзначити, що більшість авторів, висвітлюючи ту чи іншу проблему правового регулювання відносин, де предметом є транспортний засіб, не піднімають питання про те, що таке транспортний засіб. На думку А. І. Мартинова, це зумовлено тим, що автори не вбачають проблеми у визначенні поняття «транспортний засіб» і вважають це поняття таким, що не може бути предметом помилкового тлумачення [1, 34].

Водночас транспортний засіб є складним технічним пристроєм, а діяльність, пов'язана з його використанням, – джерелом підвищеної небезпеки.

В науці цивільного права не напрацьовано єдиної думки щодо того, на які саме транспортні засоби, що є предметом договору найму (оренди), має поширюватися спеціальне законодавство щодо найму. Зокрема, В. В. Вітрянський вважає, що управління транспортним засобом повинен здійснювати професійний екіпаж, а отже, автомобіль вже не може вважатися транспортним засобом [2, 234]. Відповідно, відносини щодо оренди автомобіля повинні регулюватися не нормами про оренду транспортного засобу (як спеціальними нормами), а загальними нормами про договір найму (оренди) або нормами про договір прокату (у разі якщо наймодавець виступає спеціалізована прокатна організація).

Є. О. Суханов виділяє такі ознаки транспортного засобу: здатність до переміщення в просторі, придатність для перевезення пасажирів чи вантажів, здатність до буксирування, наявність ознак джерела підвищеної небезпеки, використання транспортного засобу регламентується транспортними статутами та кодексами [3, 338]. У зв'язку з вищеведеними спеціальні положення про найм транспортного засобу не регулюють найм велосипедів та мотоциклів. Але, на відміну від В. В. Вітрянського, Є. О. Суханов відносить автомобіль до транспортних засобів, на які повинні поширюватися спеціальні положення про найм.

Інші науковці виділяють ще таку ознаку транспортного засобу, як складність технічної побудови, і в зв'язку з цим, зазначають вони, кількість осей, які здійснюють керування транспортним засобом, не впливає на специфічні властивості транспортного засобу як складного технічного

пристрою, що, власне, і зумовлює особливості правового регулювання [4, 173]. При цьому вищезазначені автори вважають, що навіть гужовий віз є транспортним засобом, оскільки це складний технічний пристрій, який потребує осіб, які повинні керувати ним. У зв'язку з цим на відносини найму такого транспортного засобу повинні поширюватися спеціальні положення, а не загальні положення про найм. Хоча така позиція є також досить спірною.

На нашу думку, транспортні засоби можуть бути різних видів та підвидів, які значною мірою відрізняються між собою за багатьма ознаками. Відповідно до вимог різних законодавчих актів вимоги до транспортних засобів певних видів та визначення цих транспортних засобів не дають однозначної відповіді як загалом на питання про поняття транспортного засобу, так і в контексті договору найму транспортного засобу зокрема. Очевидно, законодавець, виділяючи найм транспортних засобів в окремий параграф глави найму в ЦК України, керувався певними критеріями, які визначають особливості саме цих відносин найму (оренди). Однак цивільне законодавство не дає відповіді на запитання про те, на які саме транспортні засоби поширюється відповідний параграф щодо найму транспортних засобів.

В науці цивільного права можна виділити позицію Є. В. Вавіліна, який виокремлює кілька ознак транспортного засобу як предмета договору найму транспортного засобу [5, 40], до яких, зокрема, належать:

- транспортний засіб є складним технічним пристроєм, який потребує спеціальних знань та навиків для експлуатації;
- транспортний засіб є джерелом підвищеної небезпеки;
- транспортному засобу зазвичай притаманна велика вартість;
- окремі транспортні засоби можуть бути віднесені законом до нерухомості.

Варто погодитися з такою думкою частково з таких підстав. На нашу думку, серед транспортних засобів можна виділити самохідні транспортні засоби (автомобілі, літаки, морські судна тощо), транспортні засоби, які не мають двигуна і приводяться в рух за допомогою інших засобів (велосипед, човен, планер тощо), транспортні засоби, які рухаються тільки у складі інших механічних транспортних засобів, однак нездатні пересуватися самостійно (пасажирські та вантажні вагони, причепи до автомобіля тощо), транспортні засоби, які хоч і мають двигун, але не підлягають державній реєстрації, інші види транспорту, які

визначені законом (гузовий транспорт, трубо-провідний транспорт тощо).

Натомість Є. В. Вавілін зазначає, що до транспортних засобів у контексті предмета договору найму транспортного засобу слід відносити механічні транспортні засоби, оскільки при законодавчій характеристиці договору найму транспортного засобу йдеться про технічну експлуатацію та управління транспортним засобом [5, 42]. Варто погодитися з такою позицією, бо справді системний аналіз норм, які містяться у параграфі ЦК України щодо найму транспортного засобу (а саме твердження про технічний стан, про необхідність обслуговування, управління та технічної експлуатації, про можливість використати екіпаж, пряма вказівка на певні транспортні засоби тощо), дає підстави стверджувати, що предметом цього договору, безумовно, може бути механічний самохідний транспортний засіб, який водночас є складним технічним пристроєм.

Однак Є. В. Вавілін вважає, що тільки такий транспортний засіб і може бути предметом договору найму транспортного засобу, зазначаючи, що транспортний засіб як предмет договору найму транспортного засобу – це самохідний технічний пристрій, здатний самостійно (без сторонньої тяги) пересуватися в просторі з метою перевезення чи переміщення осіб або майна [5, 45]. При цьому дослідник пропонує ввести поняття «засоби перевезення», яке включає в себе засоби транспорту (які, у свою чергу, включають у себе транспортні засоби (це поняття наводилося вище, і тільки вони, на його думку, можуть бути предметом договору найму транспортного засобу) та інші несамохідні механізми та пристрої, що сприяють перевезенню, зокрема вагони, причепи тощо) та немеханічні засоби пересування (гузовий транспорт, в'ючний транспорт тощо) [5, 43].

Ця позиція також заслуговує на увагу, але варто погодитися з нею частково. Зокрема, вважаємо, що транспортний засіб – це складне поняття, і в різних галузях транспорту воно розуміється по-різному. Про це свідчить велика кількість визначень, які містяться в галузевих транспортних нормативно-правових актах та які відповідно вказують на конкретні ознаки транспортного засобу певного виду (автомобільний, повітряний, морський тощо). На нашу думку, аналізуючи норми параграфу 5 глави 58 ЦК України («найм (оренда) транспортного засобу»), можна виділити такі ознаки предмета цього договору, тобто транспортний засіб як предмет договору найму характеризується таким.

По-перше, предметом договору найму тран-

спортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо (ч. 1 ст. 798 ЦК України), тобто ЦК України наводить орієнтовний перелік транспортних засобів, які можуть бути предметом договору найму транспортного засобу. Водночас цей перелік не є вичерпним, але, виходячи з нього, предметом договору найму транспортного засобу є складні технічні пристрої, перелічені вище.

По-друге, транспортний засіб, який передається за договором найму транспортного засобу, може передаватися разом з екіпажем, який його обслуговує (ч. 2 ст. 798 ЦК України). Тобто для транспортного засобу як предмета договору найму характерним є обслуговування екіпажем, що свідчить про складність управління ним.

По-третє, транспортний засіб як предмет договору найму транспортного засобу потребує обслуговування для його нормального використання. Цей висновок випливає з аналізу ч. 3 ст. 798 ЦК України, де зазначено про можливість сторін обумовити надання наймачеві комплексу послуг для забезпечення нормального використання транспортного засобу.

По-четверте, орендований транспортний засіб може використовуватися наймачем для перевезення або для інших цілей відповідно до призначення транспортного засобу (ст. 800 ЦК України).

По-п'яте, транспортний засіб як предмет договору найму транспортного засобу повинен бути в належному технічному стані (ч. 1 ст. 801 ЦК України), тому його ознакою є технічна складність, а також те, що транспортний засіб повинен бути одним з видів техніки.

Крім того, у зв'язку з використанням транспортного засобу наймачем він несе певні витрати, в тому числі зі сплати податків та інших платежів (ч. 2 ст. 801 ЦК України). Тому це річ, яка потребує витрачання на неї певних коштів у зв'язку з її використанням (наприклад, витрати на паливо, на підтримку в належному технічному стані тощо).

Більше того, транспортний засіб як предмет договору найму транспортного засобу потребує управління та технічної експлуатації (ч. 1 ст. 805 ЦК України), тобто необхідно здійснювати комплекс заходів щодо керування ним, підтримання транспортних функцій тощо. Тому предметом договору найму (оренди) транспортного засобу може бути лише механічний транспортний засіб.

Ще однією ознакою транспортного засобу як предмета договору найму є державна реєстрація

транспортного засобу. Тобто держава повинна визнати певний транспортний засіб об'єктом, який відповідно до закону ідентифікується як транспортний засіб.

Крім того, транспортний засіб певного виду може бути наділений і іншими ознаками, які характеризують його як транспортний засіб (наприклад, повітряне судно здатне пересуватися у повітряному просторі, залізничні транспортні засоби здатні пересуватися лише по залізничних коліях, морські судна – лише у водному просторі тощо). Поза тим, значно відрізняються між собою критерії, за якими транспортні засоби відносять до певного виду. Зокрема, до залізничних транспортних засобів слід віднести пристрої, які наділені здатністю рухатися по залізничних коліях як за допомогою власної тягової сили (локомотиви), так і за допомогою тягача (вагони, контейнери), а автомобільні транспортні засоби – це пристрої, які приводяться в рух за допомогою двигуна.

Висновки. Сьогодні не існує єдиного уніфікованого поняття, яке б узагальнювало, що мається на увазі під поняттями «наземний самохідний транспортний засіб», «морське судно», «залізничний транспортний засіб» тощо, які належать до транспортних засобів, що можуть бути предметом договору найму відповідно до § 5 глави 58 ЦК України. Тому певний об'єкт має бути ідентифікований як транспортний засіб певного виду саме галузевим законодавством, яке і повинно містити вимоги до такого транспортного засобу, розкривати його характерні ознаки, які зумовлюють особливості правового регулювання від-

носин, пов'язаних з використанням такого транспортного засобу, в тому числі і відносини найму.

На нашу думку, предметом договору найму транспортного засобу може бути механічний самохідний транспортний засіб, здатний рухатися без сторонньої допомоги, а також інші транспортні засоби, які рухаються у складі інших механічних транспортних засобів (вагони, причепа тощо) та які підлягають державній реєстрації як транспортні засоби певного виду у порядку, визначеному транспортними кодексами та статутами.

Всі інші транспортні засоби, зокрема такі, які не мають двигуна і приводяться в рух іншим чином (велосипед, човен, планер тощо), транспортні засоби, які хоч і мають двигун, але не підлягають державній реєстрації, інші види транспорту, які визначені законом (гужовий транспорт), не є предметом договору найму транспортного засобу, і передання їх у користування регулюється загальними положеннями про найм (оренду).

Також слід звернути увагу на те, що у тих випадках, коли будь-який транспортний засіб (зокрема як механічний самохідний, так і несамохідний) надається в користування суб'єктом підприємницької діяльності на умовах прокату, застосуванню підлягають саме положення про прокат, оскільки транспортний засіб незалежно від виду підпадає під предмет цього договору (рухома річ, яка зазвичай використовується для задоволення побутових невіробничих потреб).

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Мартынов А. И.* Понятие транспортного средства в нормах Гражданского кодекса Российской Федерации // *А. И. Мартынов / Сибирский Юридический Вестник.* – 2005. – № 2. – С. 34-38.
2. *Витрянский В. В.* Договор аренды и его виды: прокат, фрахтование на время, аренда зданий, сооружений и предприятий, лизинг // *Витрянский В. В. / Монография* – М.: Статут, 2001. – 300 с.
3. *Гражданское право.* – Т. 2. ; Полутом 1 // отв. ред. проф. Суханов Е. А. – М.: БЕК, 2006. – 704 с.
4. *Гражданское право: учеб.* – Ч. II. – Изд. 3-е, перераб. и доп. / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: Проспект, 2006. – 632 с.
5. *Вавилин Е. В.* Осуществление прав и исполнение обязанностей по договору аренды транспортных средств // *Е. В. Вавилин.* – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 136 с.

Тарасенко Л. Л. Предмет договора аренды транспортного средства

Проанализированы правовые нормы, характеризующие предмет договора аренды транспортного средства, а также теоретические положения относительно характеристики транспортного средства как объекта договора найма. Сформулированы предложения для устранения недостатков правового регулирования этих правоотношений.

Ключевые слова: найм, аренда, транспортное средство, договор, управление, эксплуатация, экипаж

Tarasenko Leonid. The object of a contract of a vehicle lease

The rules of current legislation of Ukraine, contract practice and theoretical positions about the object of a contract of a vehicle leasing are analyzed in this article the author is. There are some proposals for improvement of the law regulation of these relations are given.

Key words: lease, hire, vehicle, contract, crew